

HENRYK DZIEKOŃSKI

Jak powstały drzewostany sosny taborskiej?

How Were the Tabórz Pine Tree Stands Established?

Dzięki sprzyjającym warunkom klimatycznym i siedliskowym wytworzył się znany w Europie ekotyp sosny taborskiej obejmujący kompleks leśny zwany Puszcza Taborską lub Knieją Ostródzką, położony na terenie nadleśnictw: Miłomłyn i Stare Jabłonki. Jego zasadniczą część stanowią obręby Tabórz i Tarda Nadleśnictwa Miłomłyn oraz obręb Stare Jabłonki Nadleśnictwa Stare Jabłonki (17 750 ha). Puszcza Taborska położona jest w Krainie Bałtyckiej dzielnicy Pojezierza Iławsko-Brodnickiego (I — 8) na granicy z Krainą Mazursko Podlaską dzielnicą Równiny Mazurskiej (II — 2). Jakość techniczna i osiągnięte parametry przez sosny taborskie znane były od dawna. Najstarsze wzmianki o tych drzewostanach sięgają XVI w i dotyczą zakupu tego drewna przez królową Danii w 1576 r. na maszty okrętowe. Wielkim zainteresowaniem cieszyła się sosna taborska na Paryskiej Wystawie Światowej, zorganizowanej pod koniec XIX w.

Sosna taborska charakteryzuje się długowiecznością i wysoką jakością drewna. Tworzy najczęściej drzewostany dwupiętrowe z gatunkami cienioznośnymi, głównie bukiem, dębem i świerkiem w drugim piętrze. Najbardziej wartościowe drzewostany zajmują żyzne siedliska, a więc las mieszany świeży i las świeży. Najstarsze drzewostany osiągają wiek 240 lat i znajdują się w rezerwacie "Sosny Taborskie" w Nadleśnictwie Miłomłyn, w którym VII i starsze klasy wieku stanowią 91,1%. Udział sosny w tych drzewostanach rezerwatu wynosi 46,8% i z upływem lat wyraźnie się zmniejsza. Najstarsza sosna to pomnik przyrody w oddz. 210 h obrębu Stare Jabłonki, w wieku ok. 290 l. Jego obwód pnia na wysokości 1,3 m wynosi 340 cm, a wysokość — 36 m. Z analizy siedlisk i składu gatunkowego wyłączonych drzewostanów nasiennych, gospodarczych drzewostanów nasiennych i rezerwatu "Sosny Taborskie" wynika, że żyzne siedliska, a więc BMśw, BMw, BMb, LMśw, Lśw i Lw stanowią aż 84,2%, a siedliska lasowe 52,1%. W składzie gatunkowym przeważa sosna z domieszką innych gatunków — 78,2%, w tym z domieszką buka i dębu — 56,1%. Wynika stąd, że najbardziej wartościowe drzewostany sosny taborskiej zajmują żyzne siedliska i rosną w zmieszaniu z innymi gatunkami, najczęściej Db i Bk w drugim piętrze. Można przyjąć, że na tych żyznych siedliskach pierwotnie rosły lasy liściaste, być może z niewielką domieszką sosny szczególnie na uboższych fragmentach lasu.

Obecnie panuje powszechna opinia, że najstarsze drzewostany sosnowe na tym terenie powstały w sposób naturalny w wyniku przypadkowej ingerencji człowieka, a drzewostany młodsze w wyniku zakładania monokultur sosnowych.

Świadczą o tym przekonaniu fragmenty części opisowej planu zagospodarowania rezerwatu "Sosny Taborskie" (1.01.1960 i 1.01.1983 r.). "Należy przyjąć, że dzisiejszy starodrzew sosnowy powstał w okresie dewastacji lasu zajmując dzięki naturalnemu odnowieniu stanowiska na zadarnionych haliznach leśnych" i dalej. "Starodrzew sosnowy dostarczający dziś szlachetnego materiału powstał w lasach taborskich w warunkach naturalnych i sztucznych, w których jednak zabiegi hodowlane nie miały wpływu na jego kształtowanie się".

Teoria ta nie jest uzasadniona. W Puszczy Taborskiej nie spotyka się naturalnych odnowień sosny na żyznych siedliskach halizn, płazowin, czy też nie odnowionych zrębów. Wprost przeciwnie, w wyniku nieodnowienia zrębów w okresie ostatniej wojny lub też braku pielęgnacji upraw sosnowych w okresie tuż po wojnie, powstały młodniki liściaste z udziałem Brz i Gb czasami Bk. W młodnikach tych trudno jest znaleźć nawet pojedyncze sosny.

W 1985 r. w Nadleśnictwie Stare Jabłonki zainicjowano naturalny obsiew sosny w wyłączonych drzewostanach nasiennych w oddz. 140 df i 100 cd obrębu Stare Jabłonki przez przygotowanie gleby w pasy w powstałych po wichurze lukach. Oba drzewostany zajmują siedliska Bśw, a więc są ubogie. W następnym roku powstały masowo naloty sosnowe, które jednak nie utrzymały się do chwili obecnej ze względu na zbyt duże ocienienie, ponieważ nie można było wykonać cięć odsłaniających w nasiennych drzewostanach.

Należy więc przyjąć, że na terenie Puszczy Taborskiej skrajnie utrudnione jest powstanie i utrzymanie się nalotów sosnowych na żyznych siedliskach w sposób naturalny.

Poznanie genezy powstania najstarszych drzewostanów sosny taborskiej ułatwi znajomość zasad gospodarki leśnej na tych terenach w przeszłości.

Gospodarka leśna w Prusach do I wojny światowej

Najstarsze drzewostany sosnowe w rezerwacie "Sosny Taborskie" powstały w przybliżeniu w 1750 r., a więc 240 lat temu. Lasy ostródzkie były wówczas pod panowaniem pruskim. W roku 1775 w Prusach wydano ustawę leśną, w której zawarte były wskazania co do pomiaru, urządzania i zabiegów hodowlanych w lasach. Przewidywała ona podział lasu na kwatery stopniowo eksploatowane oraz wprowadzenie sztucznych odnowień. Można przyjąć, że ustawę opracowano na podstawie kilkunasto, czy nawet kilkudziesięcioletnich doświadczeń ówczesnej gospodarki leśnej. Zasady gospodarowania lasu omawiała praca E.W. Marona Królewsko-Pruskiego Radcy Leśnego "Nauka leśnictwa" wydana w tłumaczeniu polskim w 1843 r. w Warszawie. Praca ta, zaskakuje nowoczesnością metod gospodarowania w lasach, z których znaczna część z powodzeniem mogłaby być stosowana w czasach współczesnych. W §16 tej pracy autor pisze:

"Uznanie potrzeby systematycznego zagospodarowania lasów i obliczania wydawanych przez nie materiałów nie do samych tylko dzisiejszych należy czasów, już bowiem w roku

1740 przedsięwzięta została reforma w hodowaniu lasów i wynajdowania każdorazowych z nich dochodów, a której ówczesny wielki lowczy państwa pruskiego Wedel, na czas w którym żył z wielką przezornością dokonał i w sprawie swego postępowania położył główne zasady metody szacowania. Zasady te nowsi pisarze dzieł o szacowaniu lasów przyjęli i tylko zastosować starali się do współczesnych im okoliczności”.

Z dużym prawdopodobieństwem można stwierdzić, że zasady gospodarowania zawarte w “Nauce Leśnictwa” były podobne od 1740 r. Ustawa leśna z 1775 r. mogła być opracowana właśnie na podstawie pracy Wedla. Biorąc pod uwagę fakt, że zasady Wedla opracowane były na podstawie wcześniejszych doświadczeń gospodarki leśnej, należy przyjąć, że postępową gospodarką leśną w Prusach istniała już od początku XVIII w. a być może i końca XVII w. Oczywiście pozostaje otwarty problem jak powszechnie ta nowoczesna gospodarka była stosowana? Wydaje się jednak, że właśnie w dzisiejszej Puszczy Tabor-skiej starano się już wtedy prowadzić racjonalną gospodarkę leśną, ponieważ sosna tabor-ska była już znana i bardzo ceniona i to nie tylko na terenie Prus.

Dalej przedstawione są niektóre zasady gospodarowania opisane w “Nauce leśnictwa”.

Podział lasu na “ostępy” (oddziały)

Określoną powierzchnię leśną dzielono na drobniejsze części (ostępy) w celu ułatwienia gospodarki oraz dozoru lasów. Ostępy miały kształt kwadratu o pow. 222 morgów i 40 prętów kwadratowych. Linie szerokości 12 stóp reńskich prowadziły z północy na południe i ze wschodu na zachód. Ostępy oznaczono słupkami dębowymi z wypalonymi numerami ostępów.

Podział na klasy wieku

Drzewostany dzielono na klasy wieku w identyczny sposób jak dzisiaj, a więc w przedziałach 20-letnich. Jednak numeracja klas wieku była odwrotna, a więc I klasę stanowiły drzewostany stuletnie i starsze, a VI klasę wieku — uprawy i młodniki 1–20-letnie.

Rębnie

W okresie tym stosowano następujące rębnie:

- a — “ręb czysty” (rębnia zupełna)

Stosowano zręby szerokości 100 kroków, a więc ok. 70 metrów. Kierunek cięć — taki jak obecnie, a więc rozpoczynano cięcia z północnego wschodu. Przy wycinaniu ostatniego zrębu pozostawiano pas lasu szerokości przynajmniej 10 prętów. Pas ten stanowił zasłonę przed wiatrami dla zakładanych upraw. W miarę wzrostu uprawy “zasłonę” przerzedzano aż do całkowitego usunięcia. Powszechnie stosowano zasadę karczowania pni i uprawiania zboża przez 2 lata po wycięciu drzewostanu. Autor zaleca karczowanie drzew przed wycięciem, co pozwalało na ułatwienie pracy oraz lepsze wykorzystanie drewna.

- b — “ręb częściowy” (rębnia częściowa)

Rębnię tę stosowano głównie w drzewostanach cieniznośnych, wyjątkowo w drzewostanach sosnowych w następujący sposób. Wykonywano ręb (cięcie) przygotowawczy, w którym usuwano drzewa wadliwe i gatunki niepożądane. Powodowało to rozluźnienie

koron, a w konsekwencji lepszy urodzaj nasion. W następnej kolejności wykonywano ręb ciemny (cięcie obsiewne). Drzewostany liściaste rozrzedzano ostrożnie tak, aby nie dopuścić do zachwaszczenia gleby. W drzewostanach sosnowych pozostawiano nasienniki w więźbie co 30 kroków (ok. 25 m). Ręb jasny (cięcie odsłaniające i uprzątające (wykonywano stopniowo odsłaniając powstające naloty. W drzewostanach sosnowych po ukazaniu się nalotów w pierwszym roku usuwano połowę drzew, a w następnym — resztę.

W § 82 autor tak oto pisze na temat obu rębni. “Jeżeli miejscowe okoliczności nie pozwalają właścicielowi użyć krótszego sposobu wycinania rębnych drzewostanów i odmładzania ich przez zasiew ręczny, natenczas nie pozostaje nic innego jak tylko nie wyrębywać drzewa rębego od razu....” a tylko zastosować rębnię częściową (skrót Autora). Biorąc pod uwagę te okoliczności oraz fakt, że drewno liściaste, a szczególnie buka było mało cenione w odróżnieniu od sosny, można założyć, że rębnię częściową stosowano bardzo rzadko, preferując rębnię zupełną.

Odnowienie lasu

Nasiennictwo

Nasiennictwo osiągnęło już wtedy wysoki poziom. Znano sposoby zbioru, łuszczenia szyszek a także przechowywania nasion. Szyszki łuszczono na słońcu. W pracy opisano sposób postępowania z nasionami poszczególnych gatunków drzew. Badano siłę kiełkowania nasion. Zalecano zbiór nasion miejscowego pochodzenia, przestrzegając przed zakupem nasion.

Odnowienia zrębów

Po wycięciu zrębu zalecano karczowanie pni oraz obsiew powierzchni zbożem przez dwa kolejne lata. W ten sposób powiększano dochód, a zyski uzyskane z uprawy rolniczej pozwalały na pokrycie kosztów założenia uprawy. W wyniku uprawy rolniczej gleba była pulchna i niezachwaszczona. Ułatwiała to odnowienie lasu przez obsiew z ręki, który najczęściej wtedy stosowano. Do odnowienia zrębu używano najczęściej nasion jednego gatunku drzewa. Obsiew nasionami pomieszanymi kilku gatunków drzew był rzadkością. Odnowienie zrębów przez sadzenie stosowano w wyjątkowych wypadkach ze względu na wysoki koszt wyhodowania sadzonek. Sadzeniem odnawiano luki, wykonywano poprawki, a także uzupełniano “golizny” w uprawach powstałych w wyniku stosowania rębni częściowej. Dlatego też zakładano małe szkółki tuż przy zrębie lub na zrębie i zabezpieczano je ogrodzeniem z chrustu. Do sadzenia używano wieloletek rzadziej sadzono sosnę jednoroczną. W szkółce stosowano podcinanie korzeni, pędów bocznych i pędu głównego.

Zalecano wprowadzanie gatunków iglastych na wszystkich siedliskach, przy czym w Prusach za gatunek dający największy przyrost, a więc i dochód uważano świerk, a następnie sosnę. W Puszczy Taborskiej prawdopodobnie preferowano sosnę o czym świadczy skład gatunkowy drzewostanów rębnych puszczy. Maron tak pisze o sośnie:

“Sosna jest drzewem na które zwrócona być powinna największa uwaga właściciela lasu. Udaje się na każdym gruncie byle nie był mokry, bagnisty, opoczysty lub płytki, na dobrym gruncie dobrze się rozrasta na wysokość i grubość i wtedy w 70–80 roku wydaje dobry budulec lądowy, zasiew jej i sadzenie jest łatwe i ulepszają znacznie grunt....”.

Zapis ten świadczy również o tym, że istniały już wtedy drzewostany sosnowe w wieku 70–80 lat na dobrych gruntach (np. mogły to być drzewostany rezerwatu “Sosny Tabor-skie”). Natomiast drzewostanów dębowych i bukowych nie zalecano wprowadzać ze względu na powolny przyrost i mały dochód. Z analizy preferowanych wtedy sposobów użytkowania i odnowienia lasu wynika, że w okresie tym najczęściej stosowano rębnię zupełną. Zręby odnawiano głównie gatunkami iglastymi, a na terenie Puszczy Taborskiej — sosną. W ten sposób powstały lite drzewostany sosnowe lub z przewagą sosny. Aby takie drzewostany doprowadzić do wieku rębności, szczególnie na bogatych siedliskach, należało je odpowiednio pielęgnować.

Pielęgnowanie lasu

Pielęgnowanie młodych drzewostanów

Do pielęgnowania upraw i młodników przywiązywano wielką uwagę. Pierwsze cięcie pielęgnacyjne należało przeprowadzić w 15 a najpóźniej w 20 roku życia. Usuwano drzewa przygłuszone i suche. Biorąc pod uwagę fakt, że młodniki pochodziły z siewu z ręki lub z samosiewu, a więc rosły w dużym zagęszczeniu zabieg ten był bardzo pracochłonny i kosztowny i nie dawał przeważnie żadnych dochodów pieniężnych. “Najczęściej właściciel pozwalał darmo chrust wycinać, a pilnował tylko aby zabieg był dobrze wykonany”. Konieczność tego zabiegu wynikała z “wypełnienia koniecznych przepisów uprawy lasu, o pomnożenie dochodów na przyszłość i uchronienie go od nieszczęsnych skutków pożaru”. Dla sosny zalecano zabieg umiarkowany. Przestrzegano przed zbyt dużym przeredzaniem młodnika, by nie dopuścić do zachwaszczenia gleby.

Pielęgnowanie drzewostanów “żerdziowych”

Pielęgnowanie drzewostanów począwszy od 20-tego roku życia łączyło się z pozyskaniem drewna opałowego, a w późniejszym wieku również użytkowego. Pozwalało to na osiągnięcie pewnych dochodów z cięć pielęgnacyjnych.

Autor zaznacza, że dawniej przestrzegano następujących zasad:

- pierwsze cięcie przeprowadzano w młodniku w którym opadły dolne gałęzie z drzew,
- usuwano drzewka całkowicie przygłuszone,
- cięcia powtarzano co 20–30 lat.

Zasady te w okresie opracowywania pracy “Nauka leśnictwa” już się nie utrzymały. Przeprowadzano cięcia pielęgnacyjne częściej i z większym natężeniem.

Określono szczegółowe zasady postępowania w drzewostanach jednogatunkowych dla poszczególnych gatunków jak i dla drzewostanów wielogatunkowych.

Najwięcej uwagi poświęcano drzewostanom sosnowym. W drzewostanach sosnowych na żyznych siedliskach przeprowadzano intensywniejsze cięcia pielęgnacyjne. Pozwalało to na prowadzenie podsiewów lub powstawanie samosiewów gatunków drzew cienioznośnych, a więc: buka, dębu, świerka, grabu i innych, które utworzyły drugie piętro.

Dowodem tego jest porównanie intensywności trzebieży drzewostanów sosnowych w okresie od 40. do 60. roku życia zalecanej przez Marona. W drzewostanach na “gruntach

dobrych” usuwano 67% drzew, a na gruntach złych — 56%. Nie ma możliwości porównania intensywności cięć w młodszym drzewostanie, można jedynie wywnioskować, że w tym przedziale wiekowym prowadzono intensywne cięcia skoro w wieku 40 lat pozostawiano 1200 drzew na 1 morgu pruskim. Wiadomo przecież, że w wyniku odnowienia zrębu “siewem z ręki” drzew tych było kilkadziesiąt tysięcy na 1 morgu. W ten sposób najprawdopodobniej powstawały dzisiejsze wyłączone i gospodarze drzewostany nasienne.

Przeważająca część wyłączonych i gospodarczych drzewostanów nasiennych nie przekracza wieku 140 lat, a więc powstała w okresie obowiązywania opisywanych metod gospodarowania. Znikoma część tych drzewostanów jest starsza, ale żaden z nich nie przekracza wieku 215 lat, a więc powstały one w okresie obowiązywania ustawy leśnej z 1775 r.

Można zatem sądzić, że wszystkie wartościowe drzewostany sosny taborskiej powstały w okresie, gdy w lasach na obszarze Prus prowadzona była racjonalna gospodarka leśna wymuszona również ustawą leśną.

Dzięki odpowiednim metodom użytkowania, odnowienia i pielęgnowania lasu powstały drzewostany sosnowe z domieszką gatunków cienioznośnych w drugim piętrze. Jedynymi drzewostanami sosnowymi, które powstały przed wprowadzeniem ustawy leśnej w Prusach — to drzewostany rezerwatu “Sosny Taborskie”. Rezerwat ten znajduje się w Obrębie Tabórz oddz. 93, 94, 95, 106. Jego powierzchnia wynosi 95,32 ha, w tym grunty leśne zalesione — 92,34 ha, a drzewostany z przewagą sosny — 76,36 ha. Najstarsze z nich osiągnęły wiek 240 lat, a więc znalazły się już u kresu swojego istnienia.

W wyniku naturalnego ubytku postępuje w szybkim tempie zmniejszanie się udziału sosny w tych drzewostanach. Przedstawia to analiza składu gatunkowego rezerwatu “Sosny Taborskie” w 1960 r. i 1983 r. (tabela).

TABELA
Analiza składu gatunkowego rezerwatu “Sosny Taborskie” w 1960 i 1983 r.

Gatunek	1.01.1960 r.		1.01.1983 r.	
	$\overline{m^3}$	%	$\overline{m^3}$	%
Sosna	16725	57,5	16665	46,8
Dąb	4750	16,3	4860	13,6
Buk	7255	24,9	12290	34,5
Grab	180	0,7	1165	3,3
Świerk	175	0,6	390	1,1
Brzoza	—	—	250	0,7
Razem	29085	1000	35620	100,0

W ciągu 23 lat udział sosny zmniejszył się z 57,5% do 46,8%.

Prześledzić to można również na drzewostanie w oddziale 106b, którego granice nie zmieniły się do 1935 r., a opis tego drzewostanu zachował się do chwili obecnej. Oto niektóre elementy tego opisu:

- **1935 r.**
So — 4186 m³, Db — 1195 m³, Bk — 220 m³, Brz — 252 m³, Lp — 103 m³,
Razem — 5956 m³. Sosna stanowi 70%.
- **1960 r.**
So wys. 27 m, pierśnica 57 cm.
Zasobność na 1 ha 320 m³ w tym So — 200 m³.
Sosna stanowi 63%.
- **1983 r.**
LMśw, pow. 12,16 ha, wiek 221 lat.
Dla sosny przeciętna wysokość 33 m, przeciętna pierśnica — 62 cm.
Zasobność na 1 ha wynosi 330 m³ w tym So — 180 m³.
Sosna stanowi 55%.

W ciągu 48 lat udział sosny zmniejszył się z 70% w 1935 r. do 55% w 1983 roku, a więc o 15%, przy czym w okresie 1960–1983 r. proces ten nasilił się.

Wiek poszczególnych gatunków wskazuje na to, że w wieku ok. 100 lat, a więc około roku 1860 był to drzewostan sosnowy z gatunkami cienioznośnymi w drugim piętrze. Buk w tym drzewostanie jest młodszy od sosny o 100 lat, a dąb o 50 lat. Drzewostany rezerwatu powstały jak już wspomniano jeszcze przed wprowadzeniem ustawy leśnej w Prusach w 1775 r. ale już po opracowaniu zasad zagospodarowania lasów przez Wedla.

Biorąc pod uwagę fakt, że wszystkie drzewostany rezerwatu położone są na siedliskach LMśw i Lśw, a więc na siedliskach żyznych, niemożliwe było powstanie tych drzewostanów w sposób naturalny na tak dużych powierzchniach.

Gospodarka leśna w okresie międzywojennym

W okresie międzywojennym gospodarka leśna na obszarze Puszczy Taborskiej również zmierzała do wprowadzenia sosny na większości siedlisk.

Dla lasów państwowych i większych kompleksów lasów prywatnych opracowano plany zagospodarowania. Metody użytkowania (rębni) oraz odnowienia i pielęgnowania lasu były podobne do stosowanych obecnie, a ochrona lasu stała na wysokim poziomie. Można więc założyć, że wprowadzenie monokultur sosnowych na większości siedlisk w Puszczy Taborskiej było wynikiem celowej gospodarki leśnej, która dążyła do wprowadzenia cennego ekotypu sosny taborskiej na możliwie dużej powierzchni.

Polityka ta wynikała z wcześniejszych doświadczeń. Istniały już przecież wtedy wartościowe dwupiętrowe drzewostany sosnowe rębne i bliskorębne z gatunkami cienioznośnymi w drugim piętrze, chociażby drzewostany rezerwatu “Sosny Taborskie” z których najstarsze w 1920 roku miały 170 lat. Fakt, że drzewostanów tych nie użytkowano pomimo przekroczenia wieku rębności świadczy o tym, że prawdopodobnie na podstawie tych drzewostanów prowadzono obserwacje i doświadczenia oraz pozyskiwano nasiona do odnowień. W celu wprowadzenia drugiego piętra w litych młodnikach sosnowych pozostawiano nasieniki drzew cienioznośnych (Bk, Db).

Plan zagospodarowania lasu dla Nadleśnictwa Stare Jablonki z 1971 r. i Nadleśnictwa Tabórz z 1972 r. przewidywał usuwanie przestoi buka w wieku 100–130 lat w młodnikach sosnowych w wieku 20–40 lat na powierzchni 16 ha. Są to młodniki zakładane w latach 1931–51 na bogatych siedliskach. Obsiew buka następował po przeprowadzeniu silnej trzebieży w młodniku sosnowym II kl. wieku, a szkody powstałe przy usuwaniu nasienników były kompensowane samosiewami Bk. Istnienie nasienników buka i dębu również w młodszych młodnikach sosnowych nasuwa przypuszczenie, że taki sposób tworzenia wielopiętrowych i wielogatunkowych drzewostanów był kontynuowany przez niektórych leśników w okresie powojennym.

Fakt, że początków racjonalnej gospodarki leśnej, aż do drugiej wojny światowej na terenie Puszczy Taborskiej systematycznie wprowadzano monokultury sosnowe na większości siedlisk i to pomimo tego, że świerk w tym okresie jako gatunek dający większy przyrost i dochód ceniono bardziej, świadczy o tym, że na terenie tym ceniono bardziej sosnę miejscowego pochodzenia — sosnę taborską.

W obrębie tego samego państwa, w tym samym czasie, na podobnych siedliskach zakładano monokultury świerkowe na znacznych obszarach, czego dowodem są zniszczone już obecnie przez kłęski żywiołowe drzewostany świerkowe Nadleśnictwa Górowo Iławeckie i Olsztynek — Obręb Grunwald.

Fakty te świadczą o tym, że do odnawiania zrębów na terenie Puszczy Taborskiej aż do drugiej wojny światowej używano nasion sosny miejscowego pochodzenia.

Wnioski

Drzewostany rezerwatu i otaczające je drzewostany gospodarcze zajmują bogate siedliska lasu mieszanego świeżego i lasu świeżego. Z dużym prawdopodobieństwem można sądzić, że przed wprowadzeniem sosny, siedliska te zajmowane były przez lasy liściaste, głównie z udziałem dębu, buka i grabu. W składzie tych drzewostanów sosna stanowiła znikomy procent lub nie było jej wcale, a więc powstawanie samosiewów sosny na tak dużych powierzchniach było niemożliwe. Nie mogły zatem powstać na tych bogatych siedliskach lite drzewostany sosnowe bez sztucznego odnowienia przez siew lub sadzenie, a założone uprawy nie utrzymałyby się bez prowadzenia przemyślanych zabiegów pielęgnacyjnych.

Drzewostany sosny taborskiej powstały dzięki prowadzeniu racjonalnej gospodarki leśnej w XVIII w. Jakość tych drzewostanów świadczy nie tylko o wartości ekotypu sosny taborskiej, ale również o wysokim poziomie gospodarowania w lasach na tym terenie w XVIII i XIX w. Dokładne poznanie genezy powstania najstarszych drzewostanów sosny taborskiej pozwoli na przyjęcie właściwych zasad zagospodarowania lasu w Puszczy Taborskiej.

Literatura

1. Zarządzenie MLiPD z dn. 24.12.1957 r. w sprawie utworzenia rezerwatu "Sosny Taborskie", MP Nr 6 poz. 33 z 1958 r.

2. Plan urządzenia rezerwatu "Sosny Taborskie" według stanu na dzień 1.01.1960 r. i 1.01.1983 r.
3. Plan urządzenia Nadleśnictwa Miłomłyn wg stanu na dzień 1.01.1983 r.
4. Plan urządzenia Nadleśnictwa Tabórz wg stanu na dzień 1.10.1961 i 1.10.1971 r.
5. Plan urządzenia Nadleśnictwa Stare Jabłonki wg stanu na dzień 1.10.1962 r., 1.10.1972 r. i 1.01.1987 r.
6. Wnioski gospodarcze Nadleśnictwa Stare Jabłonki za lata 1972–1992 (plan i wykonanie).
7. **Maron E.W.:** "Nauka leśnictwa obejmująca zasady ustanowienia pewnych dochodów z lasu, tudzież zagospodarowania go według prostych, praktycznych prawideł z dołączeniem krótkich przepisów wykonać się w tym celu mających robót geometrycznych". Tłumaczenie na język polski — Warszawa 1843 r.

Z Nadleśnictwa Stare Jabłonki

Summary

The view, that the well-known Tabórz pine stands, appreciated highly in Europe since many years, had not originated in a natural way as the result of a casual interference of man but that they are the effect of rational forest management over the area of the Tabórz Forest in the XVIII century, was presented and argued in the report.

The author who works within the Tabórz Forest area since many years has argued on the basis of this knowledge on local tree stands and with the aid of historical materials that the origin of single-species pine stands on the sites of fresh mixed and fresh deciduous forest was not possible without artificial regeneration through sowing or planting and without adequate care of new cultures.

According to the author's opinion, the Tabórz pine stands had originated through sowing on clearcuttings, and later on they underwent to careful and timely tending. High-quality pine stands with an admixture of shade species in the understorey were reared up thanks to proper methods of regeneration, tending, and harvesting.